

გარეგანი ფლექსიის შესახებ არაბულში
On Arabic Inflection

ნინო ეჯიბაძე
Nino Ejibadze

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
Ivane Javakishvili Tbilisi State University
ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი
Faculty of Humanities

საკვანძო სიტყვები: არაბული, ენა, გრამატიკა, გარეგანი ფლექსია
Key words: Arabic, language, grammar, inflection

თანამედროვე არაბულის ყველაზე შესამჩნევი განსხვავება კლასიკური სალიტერატურო ენისგან ისაა, რომ სიტყვის დაბოლოება არ წარმოითქმის: კლასიკური ნომ. kabīr^{an}, აკუზ. kabīr^{an}, გენ. kabīrⁱⁿ – სასაუბრო kabīr; კლასიკური თხრობითი კილო yaf'al^u, კავშირებითი yaf'al^a, პირობითი yaf'al^o – სასაუბრო yaf'al, და სხვ. ამ მოვლენის ყველაზე გავრცელებული, ამავდროულად, ყველაზე ზოგადი და არაზუსტი კვალიფიკაციაა „გარეგანი ფლექსიის გაუქმება“.

I

გავრცელებული დეფინიციით, არაბ. al-'i'rāb^u – ესაა სიტყვის დაბოლოების ცვლილება მასზე შინაგანი ფაქტორების ზემოქმედებით [Hamūda 1985: 107; 'Abū l-'abbās 1998:7], ამასთან, „სიტყვის დაბოლოებაში“ იგულისხმება სახელისა და ზმნის ბოლო ხმოვანი [Grande 1962: 159], ხოლო „შინაგანი ფაქტორებში“ სიტყვის მორფოსინტაქსური მდგომარეობა [Andronikashvili 2017:8]. ზოგადად, ის, რაც მოიაზრება არაბული ტერმინით al-'i'rāb^u, ზუსტად არ შეესატყვისება „გარეგან ფლექსიას“. ამ ტერმინს არ გააჩნია დასავლურ ლინგვისტიკაში ზუსტი შესატყვისი, რადგან აქ მიდგომა საკითხისადმი განსხვავდება არაბული ტრადიციის სტრუქტურული ხასიათის მიდგომისგან. მაგალითად, არაბული ტრადიცია ტერმინს 'ar-raf^u განიხილავს, როგორც მდგომარეობას, როდესაც სრულმნიშვნელოვანი სიტყვა ბოლოვდება -u ხმოვნით, სულერთია, არის ეს სახელი ნომინატივში, თუ ზმნა თხრობით კილოში; დასავლური ლინგვისტიკის პოზიციიდან კი, ფორმალურ თანხვედრაში მყოფი დაბოლოება -u სახელებსა და ზმნებში ვერ იქნება ერთი და იგივე ნიშანი, რაკი ერთ შემთხვევაში ის ბრუნვას გამოხატავს, ხოლო მეორეში – კილოს. მ. ანდრონიკაშვილი აღნიშნავს, რომ „ფლექსიის მრავალი მნიშვნელობიდან i'rāb-ს შეეფარდება (შეესაბამება) მხოლოდ ერთი: სიტყვათმცვლელი აფიქსი ანუ სიტყვის მორფოლოგიური სტრუქტურის ავტონომიური ბოლო კომპონენტი“ [Andronikashvili 2017:7].

როგორც აღინიშნა, კლასიკური სალიტერატურო ენა თანამედროვე სასაუბრო ენის ფორმებისგან, პირველ რიგში, იმით განსხვავდება, რომ მას სრულად აქვს შენარჩუნებული დაბოლოებები სახელებსა და ზმნებში, სხვა სიტყვებით, სრულად აქვს შენარჩუნებული al-'i'rāb-ის ნიშნები. მაგრამ ეს ნიშნები სრულად ან ნაწილობრივ ნიველირებულია თანამედროვე სტანდარტ არაბულშიც (სალიტერატურო ენის თანამედროვე მოდერნიზებულ ვარიანტში). ამიტომ, გარეგანი ფლექსიის შინაარსში გარკვევისთვის აუცილებელია ამ ნიშანთა სპეციფიკაში გარკვევა.

უპირველეს ყოვლისა, გარეგანი ფლექსიის ნიშანთა რედუქცია – ეს არაა არაბულისთვის ახალი მოვლენა. ისლამამდელ არაბულში, VII საუკუნისთვის, უკვე შეგვიძლია ვისაუბროთ იმაზე, რომ დიალექტთა ნაწილი სინთეტურია, ხოლო ნაწილი – ანალიტიკური [Cadora 1992:9]. როგორც ყველა სალიტერატურო ენა ირჩევს არსებული დიალექტური ბაზის ყოველი წარმომადგენლიდან გარკვეულ ელემენტებს, რის საფუძველზედაც იქმნება, საბოლოოდ, ყველა ამ დიალექტის მატარებლისთვის ერთნაირად „თავისი“ სალიტერატურო ენა, ასევე არაბულმა al-fuṣḥā-მაც – ისლამამდელ ხანაში ჩამოყალიბებულმა სალიტერატურო კოინემ – აითვისა სხვადასხვა დიალექტისგან

სხვადასხვა ნიშანი, მათ შორის, არაბეთის ნახევარკუნძულის დიალექტთა ნაწილისთვის დამახასიათებელი სინთეტურობა გამოვლენილი al-ʿirāb-ის სრულფასოვანი ფუნქციონირებით.

მაგრამ გარეგანი ფლექსიის ნიშანთა რედუქცია – ეს არის მოვლენა, რომელიც, გარდა იმისა, რომ დიაქრონიული ხასიათისაა, ვარირებს, ასევე, სინქრონიში – დიგლოსიურ ჭრილში, კონტექსტუალურად.

თუ საკითხს სინქრონიში დავაკვირდებით, ყურადღებას იპყრობს ორი რეალია: ა) ერთი მხრივ, არაბულში იგრძნობა, ზოგადად, ფლექსიური წარმოების რედუქციის ტენდენცია (ეხება როგორც გარეგან, ისევე შინაგან ფლექსიას), და ბ) გარეგან ფლექსიასთან დაკავშირებული მოვლენა ნაწილობრივ ემთხვევა, მაგრამ ვერ ფარავს, წარმოადგენს ნაწილს ფონეტიკური მოვლენისა, რომელიც შეიძლება ასე დავახასიათოთ: არაბულში რედუქცირდება ბოლოკიდური ხმოვნები (ზოგადად, მათი ფუნქციის მიუხედავად).

მივყვეთ თანმიმდევრობით.

ა) არაბულში შეინიშნება ფლექსიური წარმოების რედუქციის ტენდენცია აგლუტინაციურის სასარგებლოდ. ეს სხვადასხვა დოზით ეხება როგორც შინაგან, ისე გარეგან ფლექსიას. შინაგანი ფლექსიის რედუქციების გამოვლინებაა, მაგალითად, დიალექტებში სუფიქსური მრავლობითის განვითარება ისეთ სახელებთან, რომლებსაც შინაგანი მრავლობითი ახასიათებდა (გარკვეულწილად აისახა სტანდარტ ენაზეც): ʿusar^{um} > ʿusrāt^{um} „ოჯახები“, mawāḏī^ʿ > mawḏī^ʿ ʾā^l^{um} „თემები“ და მისთ. ამავე მოვლენის ილუსტრირებაა არაბულ დიალექტებში ზმნებში შინაგანი პასივის გაუქმება: ზმნის ძირის შიგნით ხმოვნითი მოდელის მოდიფიცირების ნაცვლად, დიალექტებში პასივი ინარმოება უკუქცევითი მნიშვნელობის t- პრეფიქსით (რომელსაც ახლავს ან არ ახლავს ხმოვანი), რაც აგლუტინაციური წარმოებაა;¹ და სხვ.

ამ ფონზე, გარეგან ფლექსიასთან დაკავშირებული მოვლენა სრულიად ლოგიკური ჩანს: ის არის ერთი კონკრეტული გამოვლინება უფრო ფართო მოვლენისა, რომელიც, დასავლური ლინგვისტიკის პოზიციიდან რომ ვიმსჯელოთ, მიუთითებს ენის გადახრაზე სინთეტურიდან ანალიტიკური ხასიათისკენ.

ბ) მეორე მხრივ, არაბულისთვის დამახასიათებელია ბოლოკიდური ხმოვნის რედუქცირება. თუ სიტყვის ბოლოკიდური ხმოვანი გრძელაა, ორთოეპიაში ის დამოკლდება: სიტყვები دارسا darasū, دارنا darasnā, نأنا anā და მისთ. ყოველთვის (სალიტერატურო ორთოეპიის შესაბამისადაც) წარმოითქმის ბოლოკიდური ხმოვნის დამოკლებით. სასაუბრო არაბულში ბოლოკიდური მოკლე ხმოვნები ზოგჯერ საერთოდ ჩავარდნილია: fi > f „ში“; ხანდახან ამ ხმოვნათა რედუქციას თან გადაჰყვება თანხმოვანიც: kitābuhu > kitābuh > kitābu „მისი წიგნი“; huwa > huw > hu „ის (მამრ.)“; hiya > hiy > hi/he „ის (მდედრ.)“; kān^a > kān > ke „იყო“ და სხვ. ამგვარადვე, იქაც, სადაც სიტყვის ბოლოკიდური ხმოვანი გარეგანი ფლექსიის გამოვლინებაა, ეს ხმოვნები განიცდიან რედუქციას: yafʿal^u > yafʿal „აკეთებს“, al-muʿallim^u > al-muʿallim „(ეს) მასწავლებელი“

¹ ეს არაა არაბულისთვის ახალი მოვლენა და ახასიათებს ზოგადად სემიტურ ენებს; მაგრამ ჩვენთვის აქ საინტერესო ისაა, რომ დიალექტებმა ზმნებში დერივაციული პასივით (მოცემულ შემთხვევაში, resp. აგლუტინაციური წარმოებით) მთლიანად ჩაანაცვლებს ფლექსიური პასივი.

და მისთ., რაშიც შეიძლება დავინახოთ ამ, „ბ“, პუნქტში განხილული ზოგადი ფონეტიკური მოვლენის კონკრეტული ასახვაც.

მაგრამ სრულმნიშვნელოვან სიტყვებში ამ ბოლოკიდური ხმოვნების დაკარგვა, გარეგანი ფლექსიის კონტექსტში, ჯაჭვისებურადაა დაკავშირებული ამავე სიტყვების სხვა ფორმებთან.

კერძოდ,

1) ავიღოთ სალიტერატურო ენაში სახელთა ყველაზე მრავალრიცხოვანი ჯგუფი – თანვინიანი სახელები (ასეთია მხ. რ.-ში წარმოდგენილ სახელთა უმრავლესობა, ასევე, მდედრობითი სქესის სწორ მრავლობითში მდგარი სახელები, ასევე – მსხვრეული მრავლობითის მოდელების უმეტესით წარმოდგენილი). თავის მხრივ, ასეთი სახელების უმრავლესობას ქმნიან სამბრუნვიანი თანვინიანი სახელები, რომლებშიც „სანყის“, განუსაზღვრელ, მდგომარეობაში გარეგანი ფლექსიის გამოვლინებად შეიძლება ჩაითვალოს ბრუნვისა და სტატუსის ნიშნის ერთდროული ფუნქციონირება, რადგან status absolutus-ის ნიშანი, at-tanwīn-ი, ბრუნვის ნიშნის გარეშე არ ფუნქციონირებს („ბრუნვასა და სტატუსს შორის პირდაპირი კავშირი არსებობს“ – Lekiasvhili 1977:129). ამასთან, მნიშვნელოვანია, რომ ა) გარეგანი ფლექსიის ფუნქციონირება დამოკიდებულია სიტყვის მორფოსინტაქსურ მდგომარეობაზე; ხოლო at-tanwīn-ის არსებობაც განპირობებულია სწორედ სიტყვის მორფოსინტაქსური მდგომარეობით, და ბ) ისეთ სახელებში, როგორებიცაა ორბრუნვიანი თანვინიანი სახელები, ასევე – უბრუნველი თანვინიანი სახელები, გარეგანი ფლექსიის ნიშანთა რედუცირება გამოხატულია ამ თანვინის ჩამოცილებით:

ნომ. qādiⁿ, dawāhiⁿ > qādi, dawāhi; ‘ašaⁿ, fataⁿ > ‘aša, fata
აკუზ. qādi^{van}, dawāhi^{van} > qādi, dawāhi; ‘ašaⁿ, fataⁿ > ‘aša, fata
გენ. qādiⁿ, dawāhiⁿ > qādi, dawāhi; ‘ašaⁿ, fataⁿ > ‘aša, fata

როგორც ჩანს, სასაუბრო არაბულში, გარეგანი ფლექსიის რედუქცია გულისხმობს: ორბრუნვიან სიტყვებში ნომინატივსა და გენიტივში მხოლოდ თანვინის (აკუზატივში – მის გარდა, ასევე, ბრუნვის ნიშნის) ჩამოცილებას; ხოლო უბრუნველ სახელებში – მხოლოდ თანვინის ჩამოცილებას.

საბოლოოდ, საფიქრებელია, რომ თანვინი შეიძლება ჩაითვალოს გარეგანი ფლექსიის ნიშანთა ნაწილად, რაკი ა) მისი არსებობა კლასიკურ ენაში დამოკიდებულია სიტყვის სინტაქსურ კავშირზე ფრაზაში სხვა სიტყვებთან და ბ) მისი ჩამოცილება სასაუბრო ფორმებში ხდება არა მხოლოდ იქ, სადაც ის ბუნებრივად გადაჰყვება რედუცირებულ ბრუნვის ნიშანს, არამედ – იქაც, სადაც ბრუნვის ნიშანი რჩება ადგილზე, რაკი დაპირისპირება სხვადასხვა ბრუნვის ფორმებს შორის ნიველირებულია მოცემული ბრუნვის ნიშნის შენარჩუნების პირობებშიც (მაგ., ორბრუნვიან სახელებში, სადაც იკარგება მხოლოდ აკუზატივის სუფიქსი). გამოდის, რომ მოვლენას, რომელსაც გარეგანი ფლექსიის ნიშანთა რედუცირება ჰქვია, პასუხობს ის მდგომარეობაც, რომელშიც ჩამოცილებულია მხოლოდ თანვინი.

მაგრამ გარეგანი ფლექსიის რედუქცია სახელებში მხოლოდ ბრუნვის ნიშნისა და თანვინის ჩამოცილებაც არაა.

2) თუ, ვთქვათ, al-mu'allim^u სახელის მხოლოდით რიცხვში ჩავარდება ბოლოკიდური ხმოვანი, ეს ნიშნავს, რომ ასეთი სახელი დაკარგავს ბრუნვის გაგებას. მაგრამ ერთსა და იმავე სახელს, ერთსა და იმავე ენობრივ ფორმაში (სალიტერატურო ენაში, დიალექტში), ბრუნვის გაგება ან უნდა ჰქონდეს, ან არ უნდა ჰქონდეს; არ შეიძლება სახელს ჰქონდეს ბრუნვის გაგება ნაწილობრივ, რომელსამე, ერთ, ვთქვათ, სტატუსში, ან ერთ რომელსამე რიცხვში. ორობით რიცხვსა და მამრობითი სქესის სწორ მრავლობითში ბრუნვის დაბოლოება მხოლოდ ხმოვნით არაა წარმოდგენილი: ბრუნვის ნიშნებად ითვლება კომპლექსური სუფიქსები, ორობითში –ānⁱ, –aynⁱ, მრავლობითში –ūn^a, –īn^a. ასეთ ფორმებში ბრუნვის ნიშნები არაა გამოხატული ბოლოკიდური ხმოვნით.

მაშ, როგორ გამოიხატება მათში ბრუნვის გაგების დაკარგვა? ეს ხდება ბრუნვათა განმასხვავებელ ფორმებს შორის დაპირისპირების ნიველირებით: გაუქმდა ის ფორმა, რომელიც ნომინატივს შეესაბამებოდა, დარჩა ის – რომელიც შეესაბამებოდა დანარჩენ ორ, ე.წ. ირიბ, ბრუნვას: al-mu'allimayn, al-mu'allimīn, და მათ იტირითეს სამივე ბრუნვის გადმოცემა ერთდროულად; უფრო სწორად – ნიველირდა რა დაპირისპირება ბრუნვათა შორის, გაუქმდა თვით ბრუნვის გაგებაც.

პრინციპულად მსგავსია მდგომარეობა ისეთ სპეციფიკურ სიტყვებში, როგორებიცაა, ე.წ. „ხუთი სახელი“, სადაც განსაზღვრულ სტატუსში ბრუნვა გამოხატულია არა მხოლოდ ხმოვნით, არამედ – გრაფიკულადაც: ნომ. 'abū ʾأبٍ, აკუზ. 'abā ʾأبا, გენ. 'abī ʾأبي. ასეთ სახელებში, ბრუნვის გაგების გაუქმება გამოიხატება იმით, რომ სამსავე შემთხვევაში იხმარება სახელობითი ბრუნვის ფორმა.

საბოლოოდ, სახელთა ყველა ტიპისთვის, მივიღეთ მდგომარეობა, როდესაც ბრუნვა აღარ გადმოიცემა არცერთ ფორმაში.

3) ორობით რიცხვსა, მამრობითი სქესის სწორ მრავლობითსა და მსხვრეული მრავლობითის ორბრუნვიან მოდელებსა და უბრუნველი მოდელების ნაწილში status absolutus-ი უნიშნოა (უთანვინოა): mu'allimānⁱ „ორი მასწავლებელი“, mu'allimūn^a „მასწავლებლები“, qirdān^u „მაიმუნები“, dīkrā „მოგონება“.

qirdān^u ფორმაში ბოლოკიდური -u ხმოვანი სახელობითი ბრუნვის ნიშანია, მას უპირისპირდება ირიბი ბრუნვების ნიშანი -a. dīkrā ტიპის სახელებში -ā < -ay კომპლექსის შერწყმის შედეგია (მონოფთონგიზებული დიფთონგი; დაღმავალი დიფთონგის მონოფთონგიზაცია არაბულისთვის პრაქტიკულად ნორმალა), სადაც -y- არის სუსტი R₃.

ორობითსა და მამრობითი სქესის მრავლობით რიცხვში ბოლოკიდური -i, -a ხმოვნების ფუნქცია გასარკვევია. დაისმის ორი შეკითხვა:

ა) რას წარმოადგენენ ასეთ სიტყვებში ბოლოკიდური ხმოვნები და რა არის ამ ხმოვანთა ფუნქცია?

ბ) რა არის გარეგანი ფლექსიის ნიშანი ასეთ სიტყვებში?

მივყვეთ თანმიმდევრობით:

ა) თუ დავუკვირდებით, ეს ხმოვნები არ გამოხატავენ ბრუნვას; ბრუნვის ნიშანი ამ ფორმებში არის სუფიქსური ხმოვანი, რომელიც არა ბოლოს, არამედ – ბოლოს წინა მარცვალს ქმნის, კერძოდ, ორობითი რიცხვის ფორმებში: სახ. -ā-, ირიბი ბრ. -ay- (პრაქტიკულად, იგივე მონოფთონგიზებული -ē-), ხოლო მამრ. სქესის სწორ მრავლობითში – სახელობითი ბრ. -ū-, ირიბი ბრ. -ī-. საძიებელი ბოლოკიდური ხმოვნები არ გამოხატავენ არც სტატუსს, რიცხვსა და სქესს. მაშ, რას შეიძლება კიდევ არაბულში გამოხატავდეს ბოლოკიდური ბგერა?

გარკვეულ მორფოსინტაქსურ პოზიციაში არაბულში ჩნდება ბოლოკიდური ხმოვნები, რომლებიც ქვემოთ მსხვილი შრიფტითაა გამოყოფილი და რომელთა ერთადერთი ფუნქციაა თანხმოვანთა თავმოყრის განტვირთვა: *man + l-qā'il* > *mani l-qā'il* „ვინაა მთქმელი (ვინ თქვა)?“; *kasartum+hu* > *kasartumūhu* „თქვენ ის გატყუებ“ და მისთ. სხვა სიტყვებით, ამ ხმოვნების ერთადერთი ფუნქციაა დამხმარე როლი ორთოეპიაში, გარკვეულ მორფოსინტაქსურ სიტუაციაში სიტყვის წარმოთქმის გამარტივება. ხომ არ შეიძლება განვიხილოთ ორობითის -i და მამრ. მრ.-ის -a ამავე რანგში?

კლასიკურ სალიტერატურო არაბულში სახელი შეიძლება ბოლოვდებოდეს ან ხმოვნით, ან ხმოვნითა და თანვინისეული თანხმოვნით. სხვა ტიპის დაბოლოება კლასიკურ სალიტერატურო ენაში სახელს არ გააჩნია. ეს ხმოვნები, რომლებიც იკავებენ სიტყვის ბოლო, ან ბოლო + თანვინი, პოზიციას, შემთხვევათა უმეტეს ნაწილში არიან ამავედროულად ბრუნვის ნიშნები. მაგრამ, როგორც აღინიშნა, ორ.-სა და მამრ.სქ.-ის სწორ მრ.-ში ბრუნვის ნიშანი არა ბოლო, არამედ – ბოლოსწინა ხმოვანია. მას მოსდევს მრავლობითის გამოხატველი სონორი (უფრო დეტალურად საკითხის შესახებ იხ. Ejibadze 2019:143-150). გამოდის, რომ ორობითსა და მამრ. სქესის მრ.-ში სიტყვა ბოლოვდება კონკრეტული – მრავლობითობის გამოხატვის – ფუნქციის მქონე თანხმოვნით, რომელიც არ წარმოადგენს თანვინს. მაგრამ სალიტერატურო არაბულისთვის (განსხვავებით სასაუბროსგან) ეს არაა ბუნებრივი მდგომარეობა. ჩვენთვის აქ საინტერესო ბოლოკიდურ ხმოვანთა ფუნქცია, საფიქრებელია, არის სწორედ მხოლოდ ის, რომ სიტყვა ხმოვნით ბოლოვდებოდეს. ამ ხმოვნის ფუნქციის შედარება შესაძლებელია *mani l-qā'il*, *kasartumūh* სიტყვებში მსხვილი შრიფტით გამოყოფილი ხმოვნების დამხმარე ფუნქციასთან. ამ ხმოვნების წარმოთქმა-არწარმოთქმა არ იწვევს რაიმე გაუგებრობას; ისინი არ წარმოითქმის სასაუბრო არაბულის არცერთ ფორმაში; ისინი პრაქტიკულად უფუნქციოა, თუ არ ჩავთვლით ორთოეპიის კლასიკური სალიტერატურო არაბულისთვის ჩვეულ ნორმებს; საკუთრივ გრამატიკული დატვირთვა მათ არ გააჩნია.

თუ ასეთი მსჯელობა მართებულია, მაშინ, გამოდის, რომ ორ.-სა და მამრ. სქესის სწორ მრ.-ში ბოლოკიდური ხმოვანი არაა გარეგანი ფლექსიის ნიშანი, რადგან ის არაა დამოკიდებული სიტყვის მორფოსინტაქსურ მდგომარეობაზე, და ამ მდგომარეობის ცვლილება არ იწვევს ამ ხმოვნის ცვლილებას (ეს დავიმახსოვროთ იმ დროისთვის, როცა საუბარი საკუთრივ გარეგანი ფლექსიის ნიშანთა რედუქციაზე გვექნება).

ბ) რა არის განსახილავ ფორმებში გარეგანი ფლექსიის ნიშანი, მაშ? თუკი ამოვალთ იქიდან, რომ გარეგანი ფლექსიის ნიშანი – ეს ის მორფია,

რომელიც უნდა გამოხატავდეს სიტყვის სინტაქსურ პოზიციას, მაშინ, რა თქმა უნდა, mu'allimān¹, mu'allimūn²-ს მსგავს ფორმებში გარეგანი ფლექსიის ნიშანია ბრუნვის ნიშანი, რომელიც წარმოდგენილია ორ.-ში ān-, -ayn = 𐌺 სუფიქსებით, მრ.-ში – 𐌺n, -in სუფიქსებით.

თავის მხრივ, თუ უფრო დეტალურად გავიაზრებთ, ამ ნიშნებიდან -n-ესაა არა ბრუნვის, არამედ – რიცხვის ნიშანი: ის უცვლელადაა შენარჩუნებული ყველა ზემოთხამოთვლილ ფორმაში, რომლებსაც აერთიანებთ ერთზე მეტობა (resp. სიმრავლე). ის ნიშნები, რომლებიც განსხვავდებიან ბრუნვათა მიხედვით, არის ხმოვნები ū, ī, ā, ē. შესაბამისად, al-'i'rāb-ის ნიშნებია სწორედ ისინი (ხოლო გარეგანი ფლექსიის ნიშნებია ორივე მათგანი: რიცხვის ნიშანიც და ბრუნვის ნიშანიც).

შეგვიძლია განვაზოგადოთ, რომ ყველგან, სადაც ბრუნვა კლასიკურ სალიტერატურო ენაში არ გამოიხატება ბოლოკიდურ პოზიციასზე მდგარი მოკლე ხმოვნით, არამედ – სხვაგვარად, ბრუნვის გაგების გაუქმება გამოხატულია ფორმალური შენარჩუნებით ერთი რომელიმე ბრუნვის ნეიტრალიზებული ნიშნისა, რომელიც კარგავს ბრუნვის გაგებას, რაკი აღარ უპირისპირდება დანარჩენ ბრუნვებს; ასეთ საერთო ფორმებში მორფი, რომელიც კლასიკურ ენაში ბრუნვის ნიშანი იყო, სასაუბრო არაბულში ვეღარ განიხილება ასეთად.

4) -at სუფიქსი სახელებში, რომელიც არაბულში პოლისემიურია და შეიძლება გამოხატავდეს მდებრობით სქესს, აღმატებით ფორმას, კერძობითს, კრებითს ან მრავლობითს, სასაუბრო ენაში ასევე იკარგება გარკვეულ მორფოსინტაქსურ სიტუაციაში, კერძოდ – პაუზურ ფორმებში: mu'allima³ > mu'allima. მაგრამ როგორც კი სიტყვა აღმოჩნდება ალ-იდაფას კონსტრუქციის პირველ წევრად (ე.ი. სინტაქსური წესით განისაზღვრება), სუფიქსისეული -t- აღდგება. შესაბამისად, -at სუფიქსიც შეიძლება განხილულ იქნას, როგორც გარეგანი ფლექსიის ნიშანი, თუმცა ის არაა al-'i'rāb-ის ნიშანი.

ახლა რაც შეეხება ზმნას.

5) ითვლება, რომ გარეგანი ფლექსიის ნიშანთა რედუქცია ზმნაში – ესაა კილოს ფორმების ნიველირება, რადგან კილოს ნიშანი, ესაა სუფიქსური მორფი, რომელიც განსაზღვრავს ზმნა-შემასმენლის სინტაქსურ მდგომარეობას ფრაზაში.

ზმნის იმპერფექტივის მხოლობით რიცხვში (გამონაკლისია II პ., მდედრ. სქ.), ასევე – მრავლობითი რიცხვის პირველ პირში თხრობით, კავშირებითსა და პირობით კილოს შორის განსხვავებაა ბოლოკიდურ ხმოვანში: -u ხმოვნით მარკირებულია თხრობითი კილო, -a ხმოვნით – კავშირებითი, ნულოვანი და ბოლოებით – პირობითი. ყველა ამ ფორმაში, სასაუბრო არაბულში, ბოლოკიდური ხმოვნის დაკარგვა იწვევს თხრობით, კავშირებით და პირობით კილოებს შორის განსხვავების ნიველირებას.

მაგრამ, თუ კილოს გაგება არ არსებობს ზემოთ აღწერილ ფორმებში, ეს უნდა გავრცელდეს იმ ფორმებზეც, სადაც კილოს მხოლოდ ბოლოკიდური ხმოვანი არ გამოხატავს. ესაა მხოლობითი რიცხვის II პირის მდებრობითი

სქესი, ორობითი და მრავლობითი რიცხვის III და II პირის ფორმები. აქ თხრობით კილოში გვაქვს კომპლექსური სუფიქსები $-in^a$, $-ān^i$, $-ūn^a$, $-na$, რომლებიც კავშირებითსა და პირობითში რედუცირდებიან: $-ī$, $-ā$, $-ū$ (გამონაკლისია $-na$ სუფიქსიანი მდებარეობითის მრავლობითი რიცხვის ფორმები, რომელიც არ იკვეცება, რომ არ მოხდეს თანხვედრა მხოლობითის ფორმებთან $yaf'al$, $taf'al$).

დიალექტებში ზმნას ორობითი რიცხვი არ აქვს. გაუქმდა რა კილოს გაგება მხოლობით რიცხვში, მრავლობითშიც ნიველირდა დაპირისპირება სხვადასხვა კილოს ფორმებს შორის და შენარჩუნდა მხოლოდ მოკვეცილი სუფიქსები, რომლებიც პირობითსა და კავშირებითს ერთდროულად ახასიათებდა – $-ī$, $-ū$ (რომლებიც ორთოეპიაში მოკლდება): $taf'al-i$, $yaf'al-u$, $taf'al-u$.

ზოგადად, ის, რომ, სალიტერატურო ენაშიც, ორობითსა და მრავლობითში $taf'alī$, $yaf'alā$, $taf'alā$, $yaf'alū$, $taf'alū$ ფორმები ერთდროულად მიესადაგება როგორც კავშირებით, ასევე პირობითი კილოს, ხოლო $yaf'alna$, $taf'alna$ ფორმები ერთდროულად მიესადაგება თხრობითსაც, პირობითსაც და კავშირებითსაც, უნდა მიუთითებდეს კილოს რედუქციის უფრო ადრეულ საფეხურზე.

საბოლოო ჯამში: რა არის გარეგანი ფლექსია და რა შეიძლება იყოს მისი ნიშანი? გარეგანი ფლექსია არის კომპლექსური ფენომენი, რომლის დეფინიცირება ისე, რომ ესაა სიტყვის ბოლო ხმოვნის ცვლილება შინაგანი ფაქტორების ზემოქმედებით ($al-ʿirāb$), ვერ იქნება სწორი. გარეგანი ფლექსია – ესაა შინაგან ფლექსიასთან დაპირისპირებული ფენომენი, რომლისგანაც განსხვავდება იმით, რომ თუკი შინაგანი ფლექსია ესაა ფორმანარმოების (და, აქედან გამომდინარე, შემთხვევათა ნანილში – სიტყვანარმოების) საშუალება სიტყვის ძირის შიგნით (და არა სიტყვის ძირში, sic!) ხმოვანთა კომბინატორულობით გამოვლენილი ცვლილებებით, გარეგანი ფლექსია – ესაა სიტყვის ძირის გარეთ მომხდარი, სუფიქსურად (და არა პრეფიქსურად ან სხვა ფორმით) გამოხატული, ცვლილებები, რომლებიც იღებენ მონაწილეობას ფორმანარმოებაში. ყველა ის მორფი, რომელიც სიტყვაში ასეთ განსხვავებას განაპირობებს, იქნება ის სიტყვის აბსოლუტურ ბოლოში თუ არა, იმ პირობით, რომ ის სუფიქსურია, ჩაითვლება გარეგანი ფლექსიის ნიშნად.

II

ახლა მივუბრუნდეთ მოვლენას, რომელიც ცნობილია, როგორც გარეგანი ფლექსიის (ნიშანთა) გაუქმება არაბულის სასაუბრო ფორმებში.

ყველაზე მაღალი ხარისხით ეს მოვლენა თვალსაჩინოა დიალექტებში. მაგრამ აქაც ისმის კითხვები: ა) შეიძლება თუ არა ამ მოვლენას ვუნოდოთ „გაუქმება“, თუ ესაა რედუქცია, რომლის ხარისხი დამოკიდებულია სოციოლინგვისტურ მონაცემებზე, მამასადამე – სიტუაციურია; ბ) არის თუ არა ის, რასაც გარეგანი ფლექსიის რედუქციას ვუნოდებთ, ყოველთვის საკუთრივ გარეგანი ფლექსიის ნიშანთა რედუქცია?

აქაც თანმიმდევრობით მივყვით.

ა) როგორც ქალაქურ, ისე სოფლისა და ბედუინთა (კონსერვატიულობით ცნობილ) დიალექტებში სახელებში ბრუნვა, ხოლო ზმნებში კილო, ნიველი-

რებულია ისე, როგორც ეს ზემოთ აღინერა (ბრუნვა შეიძლება ჩანდეს მხოლოდ გაყინულ ფორმებში šukran „გმადლობ“ ტიპისა.). თანვინის საკითხი დიალექტებში, ბუნებრივია, აღარ დგას. -at სუფიქსს რაც შეეხება, მისი თანხმონითი ელემენტი ისმის, თუკი სიტყვა სინტაქსურადაა განსაზღვრული, ხოლო იკარგება პაუზურ ფორმებში.

არაბულის იმ ფორმაში, რომელსაც სტანდარტ ენა ჰქვია (და წარმოადგენს მედიალურ ვარიანტს დიალექტებსა და კლასიკურ ენას შორის), მოვლენა ფრიად საფეხურებრივია და დიდადაა დამოკიდებული ექსტრალინგვისტურ ფაქტორებზე, როგორებიცაა საუბრის გარემოს ოფიციალურობის ხარისხი, სასაუბრო თემის სპეციფიკა, მოსაუბრის განათლების დონე და სოციალური კუთვნილება და მისთ. უფრო მეტიც, თვით al-fuṣḥā-შიც კი, ზოგიერთ სპეციფიკურ შემთხვევაში, ექსტრალინგვისტურ რეალიებს შეუძლიათ გავლენა მოახდინონ ჩვენთვის საინტერესო მოვლენაზე: ცნობილია, რომ თანვინი იკვეცება კლასიკური ლექსწყობით (al-‘arūḍ) შექმნილ ლექსში სალექსო ბნკარედის – bayt-ის – ბოლოს, ასევე, ბაითის ბოლო ხმოვანი შეიძლება დაგრძელდეს ან დამოკლდეს პროსოდიული მიზეზებით; ასევე, რომ ყურანის ორთოეპიული წესებით წაკითხვისას (ე.წ. at-tajwīd) ზოგჯერ იკვეცება აიის დამაბოლოებელი სიტყვის ხმოვანი. ეს უკვე მიუთითებს იმაზე, რომ არაბულის ყველაზე კლასიკურ ფორმაში – al-fuṣḥā-ში – გარეგანი ფლექსიის ნიშანთა რედუცირება დასტურდება.

თანამედროვე სალიტერატურო ენაში ნორმად ითვლება საკუთარ სახელებსა და ფრაზის ბოლოკიდურ სიტყვებში გარეგანი ფლექსიის ნიშანთა მოშლა – კიდევ ერთი საფეხური წინ გარეგანი ფლექსიის ნიშანთა რედუქციონში.

სტანდარტ ენაში, როგორც აღინიშნა, სალიტერატურო არაბულის ფლობის დონიდან, ასევე – სასაუბრო თემატიკიდან, გამომდინარე, ეს პროცესი უფრო ღრმა არის: პაუზურ ფორმებში დაკარგულია ბრუნვებსა და კილოებს შორის განსხვავება, ზმნის პერფექტივში არ წარმოითქმის ხოლმე ბოლოკიდური ხმოვანი (fa‘ala > fa‘al), at- სუფიქსის თანხმონითი ელემენტი წარმოითქმის მხოლოდ აღ-იდაფაში. პრაქტიკულად ისევე, როგორც ეს დიალექტებში ხდება.

საილუსტრაციოდ ავიღოთ რომელიმე ფრაზა:

بدأت وزارة الآثار أعمال ترميم وصيانة أبو الهول، وتحديدًا الناحية الجنوبية الشرقية من التمثال، وذلك لحمايته، ويتم ذلك بعد موافقة اللجنة الدائمة للآثار المصرية.

„დაიწყო არქეოლოგიის სამინისტრომ სფინქსის სარესტავრაციო სამუშაოები, კონკრეტულად კი ძეგლის სამხრეთ-აღმოსავლეთი მხარისა, მისი დაცვის მიზნით, ეგვიპტის არქეოლოგიის მხარდამჭერი კომიტეტის თანხმობის შემდეგ“ [გაზეთი al-yawm as-sābi‘].

ფრაზა შექმნილია სალიტერატურო ენაზე, უფრო ზუსტად – მის იმ საფეხურზე, რომელსაც სტანდარტ ენას ვუნოდებთ. თუ საგანგებოდ არ მოინდომებდა სალიტერატურო ნორმების დაცვას, ბუნებრივად წაკითხვისას, ფრაზის პირველი ნაწილი არაბის წარმოთქმაში, სავარაუდოდ, ასე გაიჟღერებდა:

badaʿat wizārat al-āṭār ʿaʿmāl tarmīm wa-ṣiyānat abū l-hawl, wa-tahdīdan an-nāhiyya l-janūbiyya š-šarqīyya min-at-timṭāl...

მსხვილი შრიფტით აქ გამოყოფილია ის ბოლოკიდური ხმოვნები, რომლებიც, მიუხედავად იმისა, რომ ფრაზა სტანდარტ ენაზეა შექმნილი, მასადაამე ექვემდებარება გარეგანი ფლექსიის ნიშანთა რედუცირებას, მაინც შენარჩუნდებოდა. ამ შენარჩუნების მიზეზია მოცემულ სიტყვათა სინტაქსური კავშირები ფრაზაში. კონკრეტულად:

სიტყვებში *wizārat* და *ṣiyānat*, *-at* სუფიქსისეული *-t*- შენარჩუნებული იქნება სტანდარტ ენაშიც და დიალექტურ დონეზეც; კლასიკურ ენაში ამ ფორმებს, მოცემულ კონტექსტში შეესაბამებოდა *wizāratu* და *ṣiyānati*, გამომდინარე ამ სიტყვების კონკრეტული სინტაქსური პოზიციიდან.

გამოდის, რომ, სოციოლინგვისტური რეალიების გათვალისწინებით, მოცემულ სინქრონიულ დონეზე, *-at* სუფიქსით გაფორმებულ სიტყვებთან გარეგანი ფლექსიის ნიშანთა რედუქციის კონტექსტში სამი საფეხურია შესაძლებელი: სრული სახე – შენარჩუნებული ბრუნვის ნიშნებით (+ თანვინით, თუ ამას კონტექსტი მოითხოვს); ნაწილობრივ მოკვეცილი – მოკვეცილი მხოლოდ ბრუნვის ნიშნით (+ თანვინით), თუ ასეთი სიტყვა სინტაქსურადაა გასაზღვრული; და სრულად მოკვეცილი: *wizāra* და *ṣiyāna* ფორმებით – ყველა სხვა შემთხვევაში.

ახლა მივუბრუნდეთ სიტყვას *'abū* أب. თუ მას კონტექსტიდან ამოგლეჯილად განვიხილავთ, ბოლოკიდური *ـ* გრაფემა უნდა მიუთითებდეს სახელობით ბრუნვაზე. მაგრამ, კონტექსტის გათვალისწინებით, სიტყვა ნათესაობითში დგას. ჩვენ ზემოთ უკვე შევხვებთ ამ ტიპის სახელებს („ხუთი სახელი“) – ეს ის სპეციფიკური ჯგუფია, რომელშიც ბრუნვა, სინტაქსურად განსაზღვრულ მდგომარეობაში, გრაფიკულადაც გამოიხატება. როგორც აღინიშნა, ყველა იმ შემთხვევის მსგავსად, სადაც გარეგანი ფლექსიის ნიშანი არაა მხოლოდ ბოლოკიდური ხმოვანი, აქაც ბრუნვის გაგების გაუქმება გამოხატულია ფორმებს შორის დაპირისპირების ნიველირებით. მოცემულ შემთხვევაში, ნომინატივის ფორმა, შეიძლება ითქვას, გაყინულად, არის შემორჩენილი და რაკი არ უპირისპირდება დანარჩენ ორ ბრუნვას, ის უკვე ველარც ნომინატივზე მიუთითებს. სხვათა შორის, სწორედ ამ სიტყვის მიხედვით შეიძლება მოცემულ ფრაზაში იმის დასკვნა, რომ ტექსტი სტანდარტ არაბულზეა (და არა *al-fuṣḥā*-ზე).

taḥdīdan სიტყვა არის სამბრუნვიანი თანვინიანი სახელი, რომელშიც, თუკი მას განვიხილავთ კონტექსტიდან ამოგლეჯილად, თავისუფლად შეიძლება მოიკვეცოს გარეგანი ფლექსიის ნიშნები: *taḥdīdan* > *taḥdīd*. მაგრამ მოცემულ ფრაზაში აქ ბრუნვის ნიშნისა და თანვინის ჩაგდება გამოინვევდა გაუგებრობას შინაარსში. ისე, როგორც ეს მაგალითშია წარმოდგენილი, ფრაზის მოცემული ფრაგმენტი ნიშნავს: „...კონკრეტულად, ძეგლის სამხრეთ-აღმოსავლეთი მხარისა...“, მაგრამ თუკი *taḥdīdan* სიტყვაში ჩავაგდებთ ბრუნვის ნიშანსა და თანვინს, მაშინ ფრაზა *wa-taḥdīd an-naḥīyya l-janūbiyya š-šarqiyya mina t-timṭāl*... უკვე გაიგება, როგორც „ძეგლის სამხრეთ-აღმოსავლეთი მხარის განსაზღვრა“ (ე.ი., იმის განსაზღვრა, რომელია ძეგლის სამხრეთ-აღმოსავლეთი მხარე).

გამოდის, რომ სამართლიანია არა მხოლოდ დებულება, რომ გარეგანი ფლექსიის ნიშნები – ესაა სიტყვის მორფოსინტაქსური მდგომარეობის განმსაზღვრელ, სხვადასხვა წარმოშობისა და ფუნქციის, ნიშანთა ერთობლიო-

ბა, არამედ – დებულება, რომ ზოგიერთ მორფოსინტაქსურ მდგომარეობაში ამ ნიშანთა მოკვეცა (ზოგადად, რედუცირება) შეუძლებელია, რადგან ეს დაარღვევს ფრაზის აზრს.

ბ) მეორე მხრივ, არის თუ არა ყოველთვის სიტყვის სუფიქსური სეგმენტის მოკვეცა გარეგანი ფლექსიის რედუქცია?

სასაუბრო არაბულში, სადაც რედუცირდება გარეგანი ფლექსიის ნიშნები, ამავდროულად იკვეცება ასეთი ტიპის ბოლოკიდური ხმოვნები:

ზმნის პერფექტივის ფორმაში fa'ala > fa'al; აქ ბოლოკიდური -a არ მონაწილეობს სიტყვის სინტაქსური მდგომარეობის დახასიათებაში.

ახლა მაგალითად ავიღოთ ყურანის მეორე, ყველაზე ვრცელი სურა. ის გართიმულია -na დაბოლოების შემცველ სიტყვებზე (ყურანის ტექსტის გართიმვის შესახებ იხ. Silagadze 2014:98-109), რომლებშიც ბოლოკიდური -a აიათა ბოლოს არ იკითხება; 2:6:

ان الذين كفروا سواء عليهم ائذرتهم ام لم تنزهم لا يؤمنون

„ჭეშმარიტად, ურწმუნოთათვის სულერთია, გააფრთხილე თუ არ გაგიფრთხილებია; არ სწამთ“.

'inna l-ladīna kafarū sawā'un 'alayhim 'a'andartahum 'am lam tundīrhum lā yu'minūn (მოცემული აიის ათ-თაჯვადით წაკითხვისთვის, იხ., მაგ., <https://www.youtube.com/watch?v=3jgnYRrXuf8>)

ზემოთ უკვე ვნახეთ, რომ სიტყვის მორფოსინტაქსური მდგომარეობის დახასიათებაში ორობითის -āni, -ayni და მრავლობითის -ūna, -īna სუფიქსებში ბოლოკიდური ხმოვნები, აქ გამოყოფილი მსხვილი შრიფტით, ასევე არ მონაწილეობენ; თუმცა კი ჩვენთვის ამჟამად საინტერესო მოვლენის ფარგლებში, სწორედ ეს ბოლოკიდური ხმოვნები უპირველეს ყოვლისა იკვეცებიან.

გამოდის, რომ მოვლენა, რომელიც ცნობილია, როგორც გარეგანი ფლექსიის ნიშანთა გაუქმება (რედუქცია) არააუცილებლად ეხება სწორედ გარეგანი ფლექსიის ნიშნებს, არამედ – იმ ბოლოკიდურ ხმოვნებსაც, რომლებიც არ მიუთითებენ სიტყვის სინტაქსურ პოზიციაზე და არ მონაწილეობენ ფორმანარმოებაში; ამდენად იგი, როგორც აღინიშნა, არის ნაწილი უფრო ფართო ფონეტიკური მოვლენისა, რომელიც გამოიხატება სიტყვის ბოლოკიდური ხმოვნების სრულ ან ნაწილობრივ რედუცირებაში. მეორე მხრივ, ესაა ენის სინთეტიკურიდან ანალიტიკური ტიპისკენ გადახრის ერთი კონკრეტული, თუმცა ერთ-ერთი ყველაზე თვალშისაცემი, გამოვლინება. ეს ორი მოვლენა, გარეგანი ფლექსიის კონტექსტში, ერთმანეთშია გადახლართული, ერთმანეთისგან მათი სრული განცალკევება ვერ ხერხდება.

საბოლოოდ, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ მოვლენა, რომელიც კვალიფიცირდება ხოლმე როგორც „გარეგანი ფლექსიის გაუქმება“ თანამედროვე სასაუბრო ენაში

ა) არაა მხოლოდ თანამედროვე მოვლენა, რამდენადაც უკვე ისლამამდელ ხანაში არაბეთის ნახევარკუნძულის ზოგიერთი ტომის მეტყველება იყო ანალიტიკური ტიპისა; შესაბამისად, ესაა არაბულისთვის ზოგადად დამახასიათებელი მოვლენა, რომლისთვისაც თვალის გადევნება შეგვიძლია დიაქრონიულადაც და სინქრონიაშიც;

ბ) ეს არაა „გაუქმება“, არამედ – სხვადასხვა შემთხვევაში სხვადასხვა ხარისხით და სხვადასხვა სახით გამოვლენილი რედუქცია, რადგანაც არაა ერთსაფეხურიანი, არამედ ვარირებს, ერთი მხრივ, მორფოსინტაქსური, ხოლო მეორე მხრივ – ექსტრალინგვისტური რეალიებიდან გამომდინარე;

გ) არა ყოველი ბოლოკიდური ხმოვანი, რომელიც იკვეცება ასეთ დროს, არის გარეგანი ფლექსიის ნიშანი, რადგანაც ისინი შეიძლება არ მონაწილეობდნენ სიტყვის სინტაქსური კავშირების გამოვლენასა და ფორმანარმოებაში;

დ) არა ყველა ნიშანი, რომელიც მონაწილეობს სიტყვის მორფოსინტაქსური კავშირების გამოვლენასა და ფორმანარმოებაში (ე.ი. არის გარეგანი ფლექსიის ნიშანი) – არის ბოლოკიდური ხმოვანი.

ე) და ყველაზე მთავარი: ეს მოვლენა – არაბულის ბუნებრივი განვითარების მნიშვნელოვანი ნაწილი, ხელოვნურად შეკავებული al-fuṣḥā-ში, გამოვლენილი ენის სასაუბრო ფორმებში მთელი დადასტურებული დიაქრონიის მანძილზე, წარმოადგენს ორი, ერთმანეთში ლოგიკურად გადახლართული, მოვლენის ნაწილს: ა) ენის ანალიტიკურობისკენ გადახრის ტენდენციისა და ბ) ბოლოკიდური ხმოვნების რედუქციისა. ამავდროულად, ის – თავისთავად – არის არაბულის მოცემული ფორმისადმი არაბთა დამოკიდებულების განმაპირობებელი ხელშესახები ინდიკატორი. მისი გამოვლენის ხარისხი უკუპროპორციულ დამოკიდებულებაშია ენის პრესტიჟის ხარისხთან: al-fuṣḥā, სადაც იგი გამოვლენილია მინიმალურად და შემოსაზღვრულია სპეციფიკური ექსტრალინგვისტური ჩარჩოებით (ყურანი, პოეზია) – ითვლება ენის ყველაზე მაღალი პრესტიჟის ფორმად; დიალექტები, სადაც ის გამოვლინდება ყველაზე მაღალ ხარისხში – ფასდებიან ყველაზე დაბალი პრესტიჟის ენობრივ ფორმებად; ის იმდენად მნიშვნელოვანია, რომ მისი გამოვლენის მაღალი ხარისხი არაბების მიერ არაბული გრამატიკის (qawā'id) არარსებობად აღიქმება.

გამოყენებული ლიტერატურა:

- أبو العباس، محمد (1998): الإعراب الميسر. القاهرة.
ანდრონიკაშვილი, მ. (2017). არაბული მორფოლოგიის სტრუქტურულ-ტიპოლოგიური მახასიათებლები და კატეგორიათა თავისებურებები. თბილისი: „აკადემიური წიგნი“.
Caroda, F. J. (1992). Bedouin, Village and Urban Arabic, Leiden, NY, Köln: “E. J. Brill”.
ეჯიბაძე, ნ. (2019). არაბული ფორმა fa'al-u-m, მიმაცია თუ მრავლობითის მარკერი. თამაზ გამყრელიძე 90. თბილისი: „თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა“.
Гранде, Б. М. (1962). Курс Арабской грамматики в сравнительно-историческом освещении, Москва: “Восточная литература РАН”.
حموده، فتحى بيومي (1985). المورد في النحو الصرف، الجزء الأول. القاهرة.
ლეკიაშვილი, ა. (1977). არაბული ენა. თბილისი: „თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა“.
სილაგაძე, ა. (2014). გართმვის სისტემა ყურანში. აღმოსავლეთმცოდნეობა, N3, „თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა“, გვ. 98-109.
გაზეთი ماذا تم فى أعمال-ترميم تمثال-أبو- (2020): <https://www.youm7.com/story/2018/7/29/> -الهول-اعرف-الإجابة/3890923

The most striking difference of Modern Arabic from the Classical language is that the word ending is not pronounced: Classical Nom. *kaḅīr^{un}*, Accus. *kaḅīr^{an}*, Gen. *kaḅīrⁱⁿ* – Spoken *kaḅīr*; Classical Indicative Mood *yafal^u*, Subjunctive *yafal^u*, Conditional *yafal^u* – Spoken *yaf'al*, etc. The most widespread and at the same time the most general and inaccurate qualification of this phenomenon is “abolition of external inflection”.

According to the common definition, Arab. *al-'i'rāb^u* is the change of a word ending under the influence of internal factors (Ḥamūda 1985:107; Abū l-'Abbās 1998:7), along with this, “word ending” implies the final vowel of a noun and a verb (Grande 1962:19), whereas “internal factors” refers to the morposyntactic state of the word (Andronikashvili 2017:8). In general, what is implied in Arabic term *al-'i'rāb^u*, does not correspond exactly to “external inflection”. This term has no exact correspondence in Western linguistics, as the approach to the issue here is different from the structural approach found in the Arabic tradition. For example, the Arabic tradition considers the term *'ar-raf^{at}* as a state when a notional word ends in the vowel *-u*, whether it is a noun in the Nominative or a verb in the Indicative Mood; while according to the position of the Western linguistics, the ending *-u*, being in the formal coincidence, cannot be in nouns and verbs one and the same marker, because in one instance it expresses the case, and in another – the mood. M. Andronikashvili notes that “from numerous meanings of inflection, only one corresponds to *i'rāb*: word-forming affix, i.e. the autonomous last component of the morphological structure of a word” (Andronikashvili 2017:8).

First of all, reduction of markers of external inflection is not a new phenomenon for Arabic. In Pre-Islamic Arabic, by the 7th c., it is already possible to indicate that some dialects are synthetic, and others – analytic (Cadora 1992:9). Similar as every literary language selects certain elements from each representative of the existing dialectal basis, relying on which finally the literary language is created which is an equally “own” for all representatives of these dialects, Arabic *al-fuṣṣḥā* – the literary koine, developed in the pre-Islamic period – adopted various markers from different dialects, including synthetic character typical for some dialects of the Arabian Peninsula, manifested in the full-fledged functioning of *al-'i'rāb*. However, the reduction of the markers of external inflection is a phenomenon which, along with being diachronic, also varies in synchrony – from the diglossive viewpoint, contextually.

If the issue is observed in synchrony, attention should be paid to two realia: a) on the one hand, in Arabic the tendency of reduction of inflectional formation in general is obvious (both with respect to internal and external inflection), and b) the phenomenon related to external inflection partially coincides with, but fails to cover fully and represents a part of the phenomenon which can be characterized in the following way: in Arabic the final vowels are reduced (in general, regardless of their function).

Let us consider the issue step by step.

a) In Arabic the tendency of reduction of inflectional formation in favour of agglutinative is observable. This applies in different degrees both to internal and external inflection. The phenomenon related to external inflection is a particular manifestation of this broader phenomenon, which, viewed from the position of the Western linguistics, points to the deviation of the language from the synthetic character to the analytical one.

b) On the other hand, Arabic is characterized by reduction of the final vowel. Likewise, in the places where the final vowel of a word is a manifestation of external inflection, these vowels are reduced: *yaf'al^u* > *yaf'al* “is doing”, *al-mu'allim^u* > *al-*

mu'allim “(this) teacher”, in which we can see a specific reflection of the general phonetic phenomenon mentioned above.

But the loss of the final vowels in notional words, in the context of external inflection, is related in a chainlike manner to other forms of the same words.

In particular,

1) The most numerous group of nouns in the Literary language is *tanwīn*-ed nouns. In its turn, the majority of these nouns are three-case *tanwīn*-ed nouns, in which as a manifestation of external inflection in the “initial”, indefinite state may be regarded the simultaneous functioning of the case and the status marker, as the marker of *status absolutus*, *at-tanwīn*-, does not function without the case marker (cf. Lekiasvili 1977:129: “There is a direct relation between the Case and the Status”). In addition, it is important that a) the functioning of external inflection depends on the morphosyntactic state of a word; and the existence of *at-tanwīn* is determined exactly by the morphosyntactic state of the word, and b) in nouns such as two-case *tanwīn*-ed nouns, as well as undeclinable *tanwīn*-ed nouns, the reduction of external inflection is manifested in dropping of *tanwīn*: Nom. *qāḍīⁿ*, Accus. *qāḍī^{van}*, Gen. *qāḍīⁿ*. It appears that in Spoken Arabic reduction of external inflection implies: in two-case words dropping only of *at-tanwīn* in the Nominative and the Genitive (in the Accusative, the loss of the case marker as well); and in the undeclinable nouns – dropping only of *at-tanwīn*.

Finally, it should be assumed that *at-tanwīn* may be considered as a part of markers of external inflection, as a) its existence in the Classical language depends on the syntactic relation of a word to other words in a phrase, and b) its dropping in the spoken forms occurs not only in the places where it naturally follows the reduced case marker, but also where the case marker is retained, as the opposition between the forms of different cases is leveled even under the conditions of retaining the given case marker (e.g., in two-case nouns, where only the Accusative suffix is lost). It follows that the state where only *at-tanwīn* is lost also corresponds to the phenomenon which is called the reduction of markers of external inflection.

But the reduction of external inflection in nouns is not only dropping of the case marker and *at-tanwīn* either.

2) If, for example, in the Singular of noun *al-mu'allim^u* the final vowel is dropped, this means that this noun cannot distinguish the Case.

In the Dual number and the Regular Plural of Masculine gender the case markers are complex suffixes, in the Dual *-ānⁱ*, *-aynⁱ*, in the Plural – *-ūn^a*, *-īn^a*. In such forms the case markers are not rendered by the final vowel, but by leveling the opposition between the forms that distinguish cases: the form which corresponded to the Nominative was abolished, and that which corresponded to the so-called Indirect cases were retained: *al-mu'allimayn*, *al-mu'allimīn*, which assumed the function of expressing all the three cases simultaneously; to put it more precisely, as a result of leveling the opposition between the cases, the understanding of the case itself was abolished.

The situation is fundamentally similar in the specific words, such as the so-called “five nouns”, in which in the definite status the case is expressed not only by a vowel, but graphically as well: Nom. *'abū* أبو, Accus. *'abā* أبا, Gen. *'abī* أبي. In such nouns, abolition of understanding of the case is expressed in the fact that in all the three instances the form of the Nominative case is used.

Finally, for all types of nouns we obtained the situation when the case is not rendered in any form.

3) In the Dual number, the Regular Plural of Masculine gender, two-case models of the Broken Plural and a part of undeclinable models, *status absolutus* has no marker (is without *at-tanwīn*). Thus, the question arises:

a) What are the final vowels in such words and what is the function of these vowels?

If we observe, these vowels do not express the case; they do not express status, number and gender. So, what else can the final sound express in Arabic?

In Arabic, in a certain morphosyntactic position the final vowels appear, which are presented below in the bold font and which have the only function of relieving the burden of gathering consonants: *man + l-qā'il^u > mani l-qā'il^u* “Who is the speaker (who said it)?”; *kasartum+hu > kasartumūhu* “you broke it” and the like. The sole function of these vowels is the auxiliary role in orthoepy, simplification of pronunciation of a word in a certain morphosyntactic situation. Is it possible to consider *-i* of the Dual (*mu'allimān-i*) and *-a* of the Masculine Plural (*mu'allimūn-a*) on the same level?

In the Classical Literary Arabic a noun may end in a vowel, or in a vowel and consonant of *at-tanwīn*. The noun has no ending of other type in the Classical Literary language. The vowels which occupy the final or final + *at-tanwīn* position in a word, for the most part are at the same time the case markers. But in the Dual and the Regular Plural of the Masculine gender, the case marker is the last but one, and not the final vowel. It is followed by the sonorant expressing the Plural (In more detail on this issue see Ejibadze 2019:143-150). It ensues that a word in the Dual and the Regular Plural of the Masculine gender ends in a consonant having a particular function (that of the Plural), which does not represent *at-tanwīn*. However, this is not a natural state for Literary Arabic (unlike Spoken). It may be assumed that the function of the final vowels, which is the object of our present interest, is only that a word ends in a vowel. It is possible to compare the function of this vowel with the auxiliary function of the vowels presented in the bold font in: *mani l-qā'il^u*, *kasartumūh^u*. Regardless of whether these vowels are pronounced or not, no misunderstanding is caused (they are not pronounced in any form of Spoken Arabic), they are practically without a function, if we do not take into consideration the norms of orthoepy typical for Classical Literary Arabic; they have no grammatical loading.

If such reasoning is correct, it follows that the final vowel in the Dual and the Regular Plural of the Masculine gender is not a marker of external inflection, as it does not depend on the morphosyntactic state of the word, and the change of this state does not cause the change of this vowel (let us bear this in mind when we will touch upon the reduction of markers of external inflection proper).

b) What is the marker of external inflection in such words? Proceeding from the position that the marker of external inflection is the morph which must express the syntactic position of a word, then in the forms like *mu'allimānⁱ*, *mu'allimūn^a*, the marker of external inflection is certainly the case marker, which is represented in the Dual by the suffixes *ān-*, *-ayn = ēn*, and in the Plural – by the suffixes *-ūn*, *-īn*.

In its turn, if we consider in more detail, *-n-* of these markers is not a case marker, but that of the number: it is retained unchanged in all the above-mentioned forms, united by the state of being more than one (resp. plurality). The markers which differ according to cases, are the vowels *ū*, *ī*, *ā*, *ē*. Accordingly, exactly t h e y are the

markers of *al-'i'rāb* (markers of external inflection are both: the number marker and the case marker).

It may be generalized that e v e r y w h e r e where the case in the Classical Literary language is not expressed by a short vowel in the final position, but in a different way, the annulment of understanding of the case is expressed by formal retaining of some neutralized case marker, which is not capable of distinguishing case any longer, as it no longer opposes the rest of the cases; in such common forms the morph, which used to be in the Classical language the case marker, can no longer be considered as such in Spoken Arabic.

4) The suffix *-at* in nouns, which is polysemantic, in the Spoken language is also lost in a certain morphosyntactic situation, in particular, in pausal forms: *mu'allima^{un}* > *mu'allima*. But as soon as a word occurs as the first member of *al-idāfa* construction (i.e. is defined syntactically), *-t-* of the suffix is restored. Hence, *-at* suffix too may be regarded as a marker of external inflection, despite the fact that it is n o t the marker of *al-'i'rāb*.

Now as regards the verb.

5) It is considered that the reduction of markers of external inflection in the verb is leveling of the mood forms, as the mood marker is a suffixal morph which determines the syntactic state of verb-predicate in a phrase. The vowel *-u* is the marker of the Indicative mood, *-a* is the marker of the Subjunctive, and zero ending marks the Conditional mood. In Spoken Arabic, the loss of the final vowel causes obliteration of the difference between the Indicative, the Subjunctive and the Conditional moods. But if the mood is no more distinguished in the above mentioned forms, this must apply to the forms in which the mood is not expressed only by the final vowel also: the Singular of II Person Feminine, Dual and Plural of III and II Persons. Here in the Indicative mood we have complex suffixes: *-īn^a*, *-ānⁱ*, *-ūn^a*, *-na*, which are reduced in the Subjunctive and the Conditional: *-ī*, *-ā*, *-ū* (with the exception of the Plural forms of Feminine with *-na* suffix, which are not eliding, in order to avoid coincidence with the Singular forms *yaf'al*, *taf'al*).

In the dialects the verb has no Dual number. As a result of annulment of the understanding of the mood in the Singular, the opposition between different mood forms was also leveled in the Plural, and only the elided suffixes were retained, which were characteristic of the Conditional and the Subjunctive at the same time: *-ī*, *-ū* (which are shortened in orthoepy): *taf'al-i*, *yaf'al-u*, *taf'al-u*.

In general, the fact that in the literary language as well, in the Dual and the Plural *taf'alī*, *yaf'alā*, *taf'alā*, *yaf'alū*, *taf'alū* forms simultaneously correspond both to the Subjunctive and the Conditional mood, whereas *yaf'alna*, *taf'alna* forms – are simultaneously suitable for the Indicative, the Conditional and the Subjunctive, must indicate the reduction of the mood category at an earlier stage.

In the final analysis: What is external inflection and what can be its marker?

External inflection is a complex phenomenon the definition of which as the change of the final vowel under the influence of internal factors (*al-'i'rāb^u*) cannot be considered correct. External inflection is a phenomenon opposed to internal inflection, differing from it in the fact that if the internal inflection is a means of formation (and, proceeding from this, in some cases – word-derivation) w i t h i n the word root (and

not in the word root, *sic!*) with the changes manifested in the combinatorial character of vowels, external inflection denotes the changes occurring outside the word root, expressed by suffixes (and not prefixes or otherwise), which are involved in formation. All morphs which determine such a difference in a word, regardless of whether it is or is not at the absolute end of a word, provided that it is suffixal, will be regarded as a marker of external inflection.

II

The phenomenon which is known as abolition of external inflection is obvious to the greatest extent in the dialects. But here too questions arise.

a) Is it possible to refer to this phenomenon as “abolition”, or is this reduction the degree of which depends on sociolinguistic data, hence, is situational?

In the urban as well as rural and Bedouin dialects (known for conservativeness), the case in nouns and the mood in verbs is leveled in the manner as was described above. The issue of *at-tanwīn* is naturally no longer topical in the dialects. As regards *-at* suffix, its consonantal element is heard, if the word is determined syntactically, and is lost in the pausal forms.

Even in *al-fuṣḥā* proper, in some specific cases, extralinguistic realia may affect the phenomenon of our present interest: it is known that *at-tanwīn* is elided in a verse created according to classical versification (*al-‘arūḍ*), at the end of the line (*bayt*), along with this, the final vowel of *bayt* may be lengthened or shortened due to the prosodic reasons; in addition, when reading the Koran according to the orthoepic rules (*at-tajwīd*) sometimes the final vowel of the last word of the *āya* is elided. This already points to the fact that in the most classical form of Arabic – *al-fuṣḥā*, the reduction of markers of external inflection is attested.

In the Modern Literary language, annulment of markers of external inflection in proper names and final words of phrases is regarded as the norm – one more step forward in the reduction of markers of external inflection.

In the Standard language proceeding from the level of knowledge of Literary Arabic, as well as the topics of conversation, this process is deeper: in pausal forms the difference between the cases and the moods is lost, in the verb Perfective the final vowel is not pronounced (*fa‘ala > fa‘al*), The consonantal element of suffix *-at* is pronounced only in *al-iḍāfa*, practically in the same way as this occurs in the dialects.

Let us consider a phrase for illustration (from the newspaper *الأيوم السابع* 05.07.2020): بدأت وزارة الآثار أعمال ترميم وصيانة أبو الهول، وتحديدًا الناحية الجنوبية الشرقية من التمثال، وذلك لحمايته، ويتم ذلك بعد موافقة اللجنة الدائمة للآثار المصرية.

“The Ministry of Antiquities has begun the restoration and maintenance work of the Great Sphinx, specifically the southeastern side of the statue, in order to protect it, and this is done after the approval of the Permanent Committee of Egyptian Antiquities”.

The phrase is written in the Standard language. Without the special intention to observe the norms of the Literary language, in natural reading, the first part of the phrase would have sounded in the pronunciation of an Arab in the following way:

bada‘at wizārat al-ātār ‘a‘māl tarmīm wa-ṣiyānat abū l-hawl, wa-taḥdīdan an-nāḥiyya l-janūbiyya š-šarqiyya min-at-timāl...

In the words *wizārat* and *ṣiyānat*, *-t-* of the suffix *-at* will be retained in the Standard language and on the dialectal level as well: in the Classical language corresponding to these words, in the given context, would be *wizāratu* and *ṣiyānati*, proceeding from the particular syntactic position of these words.

It follows that taking into account the sociolinguistic realia, on the given synchronic level, in the words with suffix *-at* in the context of reduction of markers of external inflection, three steps are possible: full – with the retained case markers (+*at-tanwīn*, if required by the context); with partial elision – eliding only the case marker (+*at-tanwīn*), if such a word is syntactically determined; and fully eliding: with *wizāra* and *ṣiyāna* forms – in all other instances.

Now let us return to the word 'abū أبو. Taking into account the context, it is in the Genitive. In the given case, the form of the Nominative has survived, it may be said, as a set form and as it is not opposed to the other two cases, it can no longer indicate the Nominative either. By the way, exactly according to this word in a given phrase it can be concluded that a text is in Standard Arabic (and not *al-fuṣḥā*).

The word *taḥdīdan* is a three-case *tanwīn*-ed word, in which, if considered torn from a context, elision of markers of external inflection is quite possible: *taḥdīdan* > *taḥdīd*. But in the given phrase dropping of the case marker and *at-tanwīn* would cause semantic misunderstanding. In the above example the given fragment of the phrase means: "...specifically the southeastern side of the statue..." But if in the word *taḥdīdan* the case marker and *at-tanwīn* are dropped, then the phrase *wa-taḥdīd an-nāḥiyya l-janūbiyya š-šarqiyya mina t-timtāl...* would mean: "specification of the southeastern side of the statue" (i.e. to determine where the southeastern side of the statue is).

It follows that not only the provision is correct that markers of external inflection are a unity of markers of different origin and functions, determining the morpho-syntactic state of a word, but also the provision that elision of these markers (generally, reduction) in some morphosyntactic states is i m p o s s i b l e, as this will change the meaning of the phrase.

b) On the other hand, is the elision of the suffixal segment of a word a l w a y s the reduction of external inflection?

The second, longest surah of the Koran is rhymed with words containing the ending *-na*, in which the final *-a* at the end of *āyas* is not read; 2:6:

إن الذين كفروا سواء عليهم أأنذرتهم أم لم تنذرهم لا يؤمنون

"Indeed, those who disbelieve – it is all the same for them whether you warn them or do not warn them – they will not believe."

'inna l-laḍīna kafarū sawā'un 'alayhim 'a'andartahum 'am lam tunḍirhum lā yu'minūnØ.

We have already seen above that the final vowels in the suffixes of the Dual *-āni*, *-ayni* and the Plural *-ūna*, *-īna*, presented here in the bold font, do not participate in the characterization of the morphosyntactic state of a word either; however, within the phenomenon of our present interest, exactly these final vowels are eliding in the first place.

Thus, the phenomenon which is known as abolition (reduction) of markers of external inflection does not necessarily apply exactly to markers of external inflection, but also the final vowels which do not indicate the syntactic position of a word and do not participate in formation; so, as noted above, this is a part of a broader phonetic phenomenon, which is manifested in the full or partial reduction of the final vowels. On the other hand, this is one particular, but one of the striking manifestations of the deviation of the language from the synthetic character to the analytical one. These two

phenomena, in the context of external inflection, are intertwined, it is impossible to separate them completely from each other.

Finally, we can arrive at the conclusion that the phenomenon which is usually qualified as the “abolition of external inflection” in the Modern Spoken language

a) is not only a contemporary phenomenon, as the speech of some tribes of the Arabian Peninsula was of the analytical type as early as in the Pre-Islamic period; hence, this is a phenomenon which is generally characteristic for Arabic and which can be traced both in the diachrony and synchrony;

b) is not “abolition”, but reduction manifested in different instances with different degrees and different forms, as this is not one-stepped, but varying, on the one hand, proceeding from the morphosyntactic, and on the other hand, extralinguistic realia;

c) not every final vowel, which is eliding at this time, is a marker of external inflection, as it may not participate in the revealing of the syntactic relations of a word and in the formation;

d) not every marker, which participates in the revealing of the syntactic relations of a word and in the formation (i.e. which is a marker of external inflection) is a final vowel.

e) And the most i m p o r t a n t: this phenomenon – a considerable part of the natural development of Arabic, artificially restrained in *al-fuṣṣḥā*, manifested in the spoken forms of the language during the entire confirmed diachrony, represents a part of two logically intertwined phenomena: a) the tendency of deviation to the analytic character and b) reduction of final vowels. At the same time, it in itself is a tangible indicator determining the attitude of the Arabs to the given form of Arabic. The degree of its manifestation is inversely proportional to the degree of the language prestige: *al-fuṣṣḥā*, in which it is manifested minimally and is set within the specific extralinguistic frames (poetry, etc.), is regarded as the form of the highest prestige; the dialects in which it is manifested in the highest degree, are regarded as the linguistic forms of the lowest prestige; it is so important that the high degree of its manifestation is regarded by the Arabs as the absence of the Arabic grammar (!).